

Rafał KĘSEK

Uniwersytet Jagielloński

rafal.kesek@uj.edu.pl

PRZEJAWY MOBILIZACJI POLITYCZNEJ TATARSKIEJ ZBIOROWOŚCI ETNOKULTUROWEJ W AUTONOMICZNEJ REPUBLICIE KRYMU W LATACH 1991-2014

ABSTRACT

Examples of Political Mobilization Tatar Ethno-Cultural Communities in the Autonomous Republic of Crimea in the Years 1991-2014

In this article author analyzes process of political emancipation of the Crimean Tatars and describes the issue of self-organization of the Crimean Tatars and the main structures and organizations created by the Tatar community. It focuses on internal political rivalries and external opposition to the Majlis and Kurultai. The text examines the results of the elections to the Kurultai, the Verkhovna Rada of The Autonomus Republic of Crimea and local government bodies in the years 2001-2013. The author also examines the reaction of the Crimean Tatars on the annexation of the Crimea in 2014.

Słowa kluczowe: Tatarzy krymscy, Ukraina, Autonomiczna Republika Krymu, mobilizacja polityczna

Key-words: Crimean Tatars, Ukraine, The Autonomus Republic of Crimea, *political mobilization*

WSTĘP

Autonomiczna Republika Krymu (ARK) jest współcześnie jednym z najbardziej unikatowych pod względem etnopolitycznym obszarów Europy Wschodniej. Nigdzie indziej w tej części świata relacje etniczne tak mocno nie determinują sytuacji politycznej, czego dobitnym potwierdzeniem jest również przebieg aneksji półwyspu dokonanej przez Federację Rosyjską w 2014 r. Co istotne, Krym jest historyczną ojczyzną Tatarów krymskich, i to właśnie ta grupa powinna być uznawana za rdzenną zbiorowość etnokulturową w ramach ARK. Jednak w wyniku procesów kolonizacyjnych na przełomie XIX i XX w., a także w efekcie polityki deportacyjnej realizowanej przez władze sowieckie, Tatarzy są do dnia dzisiejszego postrzegani (głównie przez Rosjan dominujących na półwyspie) jako element napływowy i *de facto* niepożądany¹. Możemy więc mówić z jednej strony o swoistej utracie pierwotnego statusu rdzennej zbiorowości etnokulturowej, a z drugiej o mobilizacji społeczno-politycznej, której jednym z celów jest obecnie jego przywrócenie. Rodzi to rzecz jasna sytuację konfliktową, którą pogłębiają zarówno silne stereotypy na temat Tatarów wśród słowiańskiej większości na Krymie, jak i wciąż duży dystans społeczny wobec przedstawicieli tej grupy etnicznej. Aneksja Krymu, mimo zapewnień władz rosyjskich, bynajmniej nie prowadzi do załagodzenia napięć na linii Tatarzy krymscy–Rosjanie czy też do wzmocnienia pozycji społeczności tatarskiej na półwyspie. Liderzy Tatarów krymskich od pierwszych dni agresji nie ukrywali, iż Federacja Rosyjska poprzez swoje działania chce doprowadzić do zduszenia lub całkowitego ubezwłasnowolnienia procesu emancypacji społeczno-politycznej Tatarów na Krymie².

Celem artykułu jest wskazanie i charakterystyka przejawów aktywności politycznej Tatarów krymskich z uwzględnieniem jej specyfiki historycznej, instytucjonalnej i programowej po 1991 r. W opracowaniu omówione zostały rezultaty wyborów regionalnych i lokalnych na Krymie z okresu 1991–2014, a także wyniki elekcji do Kurultaju Tatarów krymskich z 2013 r. W tekście scharakteryzowano również reakcję i działania Tatarów krymskich podejmowane przez tę społeczność w obliczu aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w 2014 r. Ze względu na konieczność ograniczenia ilościowego tekstu w pracy nie została poruszona kwestia wpływu zewnętrznego (kontekst międzynarodowy) na sytuację Tatarów krymskich, a także aspekt wyznaniowy (religijny), który również w pewnej mierze determinuje dynamikę procesów społeczno-politycznych na Krymie.

¹ R. Kęsek, *Słowianie wobec Tatarów krymskich. Przemiany społeczno-polityczne na terenie Autonomicznej Republiki Krymu w XXI wieku*, [w:] *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku. Historia, religia, kultura, polityka*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2012, s. 334, *Societas*, 42.

² K. Сергацкова, *Мустафа Джемілев: Нічого доброго не чекаємо. Вони діятимуть з кримськими татарами, як в 18 столітті*, „Українська правда” 2014, 23 IV, [online] <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/04/23/7023383/>, 25 IV 2014.

1. KONTEKST HISTORYCZNY

Powrót Tatarów krymskich do historycznej ojczyzny, trwający od końca lat 80. XX w., zmienił w znaczącym stopniu sytuację etnokulturową i etnopolityczną na półwyspie. Współcześnie w ramach ARK obok etnicznych Rosjan (58,4%) i Ukraińców (24,4%) Tatarzy stanowią trzecią co do wielkości grupę etniczną (12,4%)³. Co istotne, według oficjalnych informacji republikańskiego Komitetu ds. Relacji Międzyetnicznych i Deportowanych Obywateli Tatarzy krymscy do 2013 r. byli najbardziej aktywną na gruncie społeczno-obywatelskim grupą etniczną na Krymie. Chodzi tu zarówno o liczbę tatarskich organizacji, jak i zakres i częstotliwość działań przez nie podejmowanych.

Należy podkreślić, iż ta zauważalna nie tylko we współczesnych statystykach zdolność Tatarów krymskich do samoorganizacji sięga swymi korzeniami okresu ZSRR, kiedy to Tatarzy deportowani i pozbawieni przez władze sowieckie wszelkich praw w odruchu obronnym wypracowali specyficzną formułę aktywności opozycyjnej opartą na idei społecznego solidaryzmu⁴. Według Selima Chazbijewicza do cech charakterystycznych ówczesnego ruchu krymskotatarskiego należy:

- autentyzm (brak jakiejkolwiek inspiracji zewnętrznej);
- oddolność (ruch ludowy, tworzony przy znikomym udziale inteligencji);
- otwartość na dialog (współpraca ideologiczna i praktyczna z inteligencją rosyjską);
- ogólnopañstwowość (zdolność do działania na terenie całego ZSRR);
- demokratyzm (liderzy wyłaniani drogą demokratyczną);
- niestosowanie siły (protest oparty na zasadzie nieposłuszeństwa obywatelskiego)⁵.

Powyższe cechy są istotne z punktu widzenia niniejszej analizy, współczesny ruch krymskotatarski bowiem, zarówno ideologicznie, jak i personalnie, wywodzi się ze środowisk, które walczyły o prawa Tatarów krymskich z władzą sowiecką. Historia bardzo mocno determinuje również współczesne stanowisko Tatarów krymskich wobec państwowości ukraińskiej⁶. Od początku lat 90. XX w. Tatarzy krymscy bezwarunkowo i lojalnie, mimo wielu rozczarowań, popierają ideę niepodległej Ukrainy i choć może to zabrzmieć paradoksalnie, to w ramach ARK można ich uznać za najbardziej proukraińską siłę społeczno-polityczną. Tatarzy krymscy świadomie zaakceptowali rolę grupy, przynajmniej w pewnym zakresie, równoważącej wpływy rosyjskie na półwyspie i ogra-

³ *Про кількість та склад населення України за підсумками. Всеукраїнського перепису населення 2001 року*, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>, 2 V 2013.

⁴ S. Chazbijewicz, *Tatarzy krymscy w procesie rozpadu ZSRR. Techniki walki opozycyjnej oraz współpraca z opozycją rosyjską w ramach ruchu Komitetu Helsińskiego*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 2: *Wspólnota Niepodległych Państw*, red. M. Smoleń, M. Lubina, Kraków 2011, s. 328, *Rosja. Wczoraj, Dziś i Jutro*, 3.

⁵ *Tamże*, s. 328-329.

⁶ *Rozpad Radziejskiego Sojuzu. Усна Історія Незалежної України – 1988-1991*, Відео Архів – Автори: Маргарита Гевко та Сара Сівєрс, Мустафа Джемільов, Інтерв'юєр: Микола Вересень, 14 VI 1996, [online] <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/476/>, 5 V 2013.

niczającej przejawy tzw. krymskiego separatyzmu pierwszej połowy lat 90. Jak podkreśla Rustem Abliatif, sytuacja tak wyraźnego i stałego poparcia dla państwa ze strony mniejszości etnicznej jest uznawana w literaturze przedmiotu za ewenement⁷. Także w obliczu rosyjskiej agresji na Krymie w 2014 r. Tatarzy okazali się „ostoją ukraińskości” na półwyspie, demonstrując otwarcie swoje przywiązanie do niepodległej Ukrainy.

Liderzy Tatarów krymskich, współtworząc w okresie sowieckim ruch dysydencki w ZSRR, po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę w sposób naturalny weszli w skład sił demokratycznych optujących za pełną niepodległością państwa. Od początku lat 90. XX w. Medżlis Tatarów krymskich pozostaje w koalicji z Ludowym Ruchem Ukrainy, partią, z której list kandydują przedstawiciele środowiska tatarskiego, zarówno w wyborach ogólnokrajowych, jak i na poziomie republikańskim w wyborach lokalnych. Liderzy Tatarów krymskich byli również uwzględniani na listach wyborczych wszystkich bloków politycznych, w skład których wchodził Ludowy Ruch Ukrainy (Nasza Ukraina – 2002 i 2006, Nasza Ukraina – Ludowa Samoobrona – 2007). Podobnie było przed wyborami do Rady Najwyższej Ukrainy w 2012 r., kiedy to Medżlis podpisał oficjalne porozumienie o współpracy z opozycyjnym wobec Partii Regionów blokiem sił politycznych Zjednoczona Opozycja – Batkiwszczyna⁸.

Dzięki tej współpracy Tatarzy krymscy dysponują przedstawicielem w Radzie Najwyższej Ukrainy, co jest o tyle istotne, iż nie istnieje współcześnie na Ukrainie krymskotatarska partia polityczna, która miałaby ogólnokrajowy zasięg i byłaby w stanie wprowadzić do parlamentu swoich reprezentantów. W 1997 r. powstała co prawda Partia Muzułmanów Ukrainy (PMU), która zabiegała aktywnie również o głosy Tatarów krymskich, niemniej była utworzona z inspiracji wspólnot muzułmańskich zamieszkujących głównie obwód doniecki. Od samego początku istnienia PMU Medżlis Tatarów krymskich był sceptycznie nastawiony do tej inicjatywy i nigdy nie doszło do oficjalnego porozumienia między stronami. Ostatecznie w 2005 r. Partia Muzułmanów Ukrainy podjęła decyzję o samorozwiązaniu, a jej członkowie zasili w pełnym składzie szeregi Partii Regionów⁹.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż sympatie polityczne wyborców tatarskich na Krymie sprawiają, że grupa ta bardzo wyraźnie odróżnia się na mapie wyborczej półwyspu od reszty mieszkańców. W latach 90. XX w. to właśnie Tatarzy krymscy najliczniej na półwyspie poparli Leonida Krawczuka w starciu z Leonidem Kuczmą, w 2004 r. stanowili żelazny elektorat Wiktora Juszczenki, a w trakcie wyborów prezydenckich w 2010 r. oddali głosy na Julię Tymoszenko. Wyborcy krymscy mają świadomość tego faktu i sytuacja powyższa jest dodatkowym czynnikiem wzmacniającym sytuację konfliktogenną w ARK.

⁷ R. Abliatif, *Krymsko-tatarski ruch obywatelski: etapy rozwoju*, przeł. P. Jarosz, „Kultura Enter” 2013, nr 52, s. 4, [online] <http://kulturaenter.pl/krymsko-tatarski-ruch-obywatelski/2013/03/>, 12 V 2013.

⁸ Н. Юрченко, *Опозиція та меджліс співпрацюватимуть на виборах*, Укрінформ, 27 VII 2012, [online] http://www.ukrinform.ua/ukr/news/opozitsiya_ta_medglis_spivpratsyuvatimut_na_viborah_1744665, 12 V 2013.

⁹ *До Партії регіонів увійшла ще одна партія*, Корреспондент.net, 20 XII 2005, [online] <http://ua.korrespondent.net/ukraine/264391-do-partiyi-regioniv-uvijshla-shche-odna-partiya>, 13 V 2013.

Po wyborach parlamentarnych w 2012 r. w Radzie Najwyższej Ukrainy ponownie zasiadł Mustafa Dżemilew, lider ruchu krymskotatarskiego i nieprzerwanie od 1991 r. przewodniczący Medżlisu Tatarów krymskich. W poprzednich kadencjach Rady Najwyższej w parlamencie ukraińskim zasiadał również trzykrotnie Refat Czubarow, do niedawna pierwszy zastępca przewodniczącego Medżlisu i prezes Światowego Kongresu Tatarów Krymskich. 27 października 2013 r., w trakcie powyborczego posiedzenia Kurultaju, Mustafa Dżemilew zrezygnował z ubiegania się o stanowisko przewodniczącego Medżlisu Tatarów krymskich. W wyniku głosowania na jego następcę został ostatecznie wybrany Refat Czubarow.

Podsumowując kwestie historyczne, możemy powiedzieć, iż na poziomie republikańskim emancypacja etnopolityczna Tatarów krymskich rozpoczyna się 26 czerwca 1991 r., kiedy to w Symferopolu zwołano zjazd wyższego organu przedstawicielskiego wspólnoty tatarskiej – Drugiego Kurultaju. Władze USRR starały się przeszkodzić w organizacji spotkania, widząc w planach tatarskich zamiar powołania do życia alternatywnych struktur władzy i własnego parlamentu. Co istotne, dyskusja na temat podstawy prawnej działalności Medżlisu Tatarów krymskich trwała nieprzerwanie do 2014 r. Przeciwnicy emancypacji tatarskiej wskazywali, iż w ukraińskim prawodawstwie nie przewidziano takiej formuły samoorganizacji dla żadnej mniejszości etnicznej i Tatarzy krymscy, wybierając skład Kurultaju i Medżlisu, tworzą *de facto* strukturę nielegalną. W 1991 r. w pierwszych powszechnych wyborach do Kurultaju wybrano łącznie 255 delegatów, zarówno z terenu Krymu, jak i innych części ZSRR zamieszkiwanych przez Tatarów krymskich¹⁰.

Tabela 1. Skład delegatów Drugiego Kurultaju (1991)

	Miejsce pochodzenia	Liczba delegatów
1.	Krym	129
2.	Uzbekistan	88
3.	RFSRR	16
4.	USRR	9
5.	Kirgistan	4
6.	Litwa	3
7.	Tadżykistan	3
8.	Kazachstan	1
9.	Łotwa	1
10.	m. Suchumi	1

Źródło: Е. Чубаров, *Курултай крымскотатарского народа: витоки і скликання національного з'їзду*, Меджлиса крымскотатарского народа, [online] <http://qtm.org.ua/загальна-інформація-про-курултай>, 16 V 2013.

¹⁰ Е. Чубаров, *Курултай крымскотатарского народа: витоки і скликання національного з'їзду*, Меджлиса крымскотатарского народа, [online] <http://qtm.org.ua/загальна-інформація-про-курултай>, 16 V 2013.

W latach 90. XX w. Tatarzy krymscy aktywnie zabiegali o pełniejszą formalizację swojej obecności instytucjonalnej na Krymie. W 2000 r., na skutek gwałtownych protestów tatarskich, Leonid Kuczma na mocy dekretu z 18 maja powołał do życia Radę Przedstawicieli Narodu Krymskotatarskiego przy Prezydencie Ukrainy¹¹. W skład rady weszli wszyscy członkowie Medżlisu Tatarów krymskich, a na jej czele stanął przewodzący Medżlisowi Mustafa Dżemilew. Dekret prezydencki z 2000 r. pozostawał do 2014 r. jedynym aktem prawnym legitymizującym istnienie Medżlisu i dającym jego przedstawicielom prawo do prowadzenia oficjalnego dialogu z władzami ukraińskimi. Przyznaje on radzie status organu doradczo-konsultacyjnego, który zajmuje się kwestiami polityczno-prawnymi, a także problemami społeczno-ekonomicznymi oraz potrzebami Tatarów krymskich w sferze kulturalnej.

Aby wzmocnić swoją pozycję na gruncie formalno-prawnym, Medżlis przygotował w 2003 r. projekt ustawy O statusie narodu krymskotatarskiego¹². W dokumencie tym mówiono o konieczności ustanowienia nowej formuły wzajemnych relacji między państwem a rdzennymi mieszkańcami Krymu. Projekt zakładał również wdrożenie efektywnych mechanizmów gwarantujących Tatarom krymskim udział w procesie podejmowania decyzji przez władze centralne i organy samorządu terytorialnego. Przyznawał także przedstawicielom narodu tatarskiego określoną kwotę miejsc w Radzie Najwyższej Ukrainy, Radzie Najwyższej ARK i w organach samorządu na poziomie republikańskim. Akt ten legalizował jednocześnie istnienie tatarskich organizacji przedstawicielskich – Medżlisu i Kurultaju¹³. *Omawiany dokument ze względu na brak woli politycznej po stronie rządzących, a także w związku z uzasadnionymi wątpliwościami natury formalnoprawnej nie wyszedł jednak poza fazę propozycji ustawodawczej. Nie sposób zaprzeczyć, iż mieszkańcy Krymu niebędący etnicznymi Tatarami, a także część ukraińskich elit politycznych obawia się formalnej instytucjonalizacji działalności Medżlisu i Kurultaju. Postulaty zgłaszane przez niektóre środowiska tatarskie, mówiące o konieczności przekształcenia Medżlisu w partię polityczną, uznawano za wstęp do utworzenia autonomii narodowo-terytorialnej w ramach ARK. Na to zaś nie było zgody zarówno na poziomie republiki Krymu, jak i na poziomie ogólnoukraińskim.*

Współcześnie do Kurultaju wybieranych jest 250 delegatów na okres pięciu lat. Obowiązuje system mieszany, proporcjonalno-większościowy. W systemie większościowym wybieranych jest 200, zaś w systemie proporcjonalnym – 50 delegatów¹⁴. Ponieważ społeczność tatarska na Krymie nie jest w stanie, głównie ze względów finan-

¹¹ Указ Президента України „Про Положення про Раду представників кримськотатарського народу”, Положення від, 7 IV 2000, [online] <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/573/2000>, 17 V 2013.

¹² Закон України „Про статус кримськотатарського народу”, Центру інформації та документації кримських татар, [online] <http://cidct.info/uk/studii/7/13.html>, 6 V 2013.

¹³ О. Литвиненко, *Національне питання як політичний інструмент: деякі приклади українського життя*, ZN.ua, 23 IV 2004, [online] http://gazeta.dt.ua/POLITICS/natsionalne_pitannya_yak_politichniy_instrument_deyaki_prikлади_z_ukrayinskogo_zhittya.html, 6 V 2013.

¹⁴ Положение „О выборах делегатов Курултая крымскотатарского народа”, Межлиса крымскотатарского народа, [online] <http://qtm.org/положение-о-выборах-делегатов-курултая-крымскотатарского-народа>, 6 V 2013.

sowych, zorganizować wyborów bezpośrednich umożliwiających jednoczesne głosowanie wszystkim uprawnionym, wdrożony został system głosowania dwustopniowego. W pierwszej fazie poszczególne wspólnoty lokalne na najniższym szczeblu wybierają ze swego grona osobę upoważnioną do oddania głosu, następnie w głosowaniu bezpośrednim wybrane osoby oddają głos na kandydata z danej listy¹⁵.

Prawo wyboru delegata przysługuje wszystkim Tatarom krymskim i członkom ich rodzin bez względu na pochodzenie etniczne, którzy w dniu głosowania ukończyli 18 lat. Kurultaj uchwała decyzje odnoszące się do wszystkich istotnych kwestii wpływających na życie Tatarów krymskich¹⁶, zatwierdza treść ustawy o Medżlisie narodu krymskotatarskiego, określa główne kierunki i zakres działalności tego organu. W trakcie sesji Kurultaju wybierany jest również przewodniczący Medżlisu oraz prezydium, sekretariat i poszczególne komisje (redakcyjna, rachunkowa, rewizyjna, wyborcza). Zgodnie z regulaminem Kurultaj powinien zbierać się na wniosek Medżlisu nie rzadziej niż raz na dwa i pół roku. Sam Medżlis, będący organem wykonawczym Kurultaju, jest wybierany z grona delegatów Kurultaju również na okres pięciu lat. W skład Medżlisu wchodzi 33 osoby. Ze względu na swoje zasługi dla ruchu krymskotatarskiego od 1991 r. nieprzerwanie aż do roku 2013 przewodniczącym tego organu był Mustafa Dżemilew. Autorytet Dżemilewa jest wśród Tatarów krymskich na tyle duży, iż jego deklaracje o odejściu z funkcji przewodniczącego lub niekandydowaniu w kolejnych wyborach, mimo upływu lat, spotykały się zawsze z jawnym sprzeciwem społeczności tatarskiej¹⁷. Kwestia ta ma istotne znaczenie, bowiem siłą Medżlisu i wyznacznikiem jego faktycznej pozycji nie jest podstawa prawna, ale autentyczne uznanie i rzeczywiste poparcie społeczności tatarskiej na Krymie. Autorytet tej struktury sprawia, iż decyzje podejmowane przez Medżlis są akceptowane i realizowane przez Tatarów krymskich, choć nie ma żadnych mechanizmów formalnego czy instytucjonalnego przymusu. Na podobnych zasadach działa także sieć ok. 300 lokalnych medżlisów, które tworzą współcześnie sieć krymskiego samorządu narodowego na terenie Autonomicznej Republiki Krymu.

Główne cele i założenia programowe działalności Medżlisu zostały skonkretyzowane w pkt 2 ustawy o Medżlisie narodu krymskotatarskiego. W dokumencie tym czytamy, iż celem głównym działań podejmowanych przez Medżlis jest likwidacja skutków ludobójstwa, którego na Tatarach krymskich dokonało państwo sowieckie¹⁸. Oprócz tego tekst akcentuje konieczność przyznania praw narodowych i politycznych Tatarom krymskim, co zakłada także realizację prawa do samostanowienia (w wymiarze narodowo-państwowym) na swoim terytorium¹⁹. Aby osiągnąć powyższe cele podstawowe, Medżlis Tatarów krymskich podejmuje działania odnośnie do:

¹⁵ Ю. Тищенко, *Суспільно-політичні процеси в АР Крим: основні тенденції*, Київ 2008, s. 38.

¹⁶ *Tamże*.

¹⁷ *Джемилев більше не хоче бути головою Меджлісу*, „Українська правда” 2011, 8 XI, [online] <http://www.pravda.com.ua/news/2011/11/8/6738336/>, 16 V 2013.

¹⁸ *Положення о Меджлисе крымскотатарского народа*, [online] http://qtm.org/public/images/ckeditor/file/quick-folder/polozhenie_o_medzhlyse_krymskotatarskogo_naroda.doc, 17 V 2013.

¹⁹ *Tamże*.

- stworzenia rozwiązań systemowych wspomagających jak najszybszy powrót Tatarów krymskich do historycznej ojczyzny oraz umożliwiających im osiedlenie się na półwyspie;
- zmiany statusu Krymu w ramach Ukrainy na autonomię o charakterze narodowo-terytorialnym;
- odrodzenia języka, kultury, religii, obyczajów i tradycji krymskotatarskich oraz własnego szkolnictwa;
- przyjęcia specjalnego programu zakładającego ochronę praw i interesów ekonomicznych narodu krymskotatarskiego w trakcie realizowanych reform gospodarczych;
- formy i rozmiarów moralnego oraz materialnego zadośćuczynienia w związku ze skutkami deportacji z 1944 r.;
- stworzenia systemu pomocy najbardziej potrzebującym oraz programu w sferze ochrony zdrowia;
- ochrony środowiska naturalnego na Półwyspie Krymskim²⁰.

2. WEWNĘTRZNA DYNAMIKA SPOŁECZNO-POLITYCZNA

Mimo niewątpliwie silnej konsolidacji środowiska Tatarów krymskich Kurultaj i Medżlis nie powinny być postrzegane jako instytucje, w których nie jest prowadzona żadna dyskusja czy nawet rywalizacja o charakterze społeczno-politycznym. W 2001 r. w wyborach do Kurultaju wzięło udział łącznie dziesięć organizacji społecznych, bloków i partii politycznych. Próg wyborczy na poziomie 4% przekroczyło dziewięć z nich. W gronie delegatów aż 75% stanowiły osoby wybrane do Kurultaju po raz pierwszy²¹. Tendencja do znaczącej wymiany składu parlamentu tatarskiego będzie charakteryzowała także kolejne wybory do tego organu w 2007 i 2013 r. W wyborach w 2001 r. najwięcej głosów, prawie 30%, uzyskał blok Milliyy haq, który współtworzyli ówczesnie liderzy kończącego swoją kadencję Medżlisu. Na dalszych miejscach uplasowały się: Organizacja Krymskotatarskiego Ruchu Narodowego – 14%, Liga Prawników Krymskotatarskich Inicium – 8,5%, Związek Krymskotatarskich Pracowników Oświaty Maarifçi – 7,3%, Liga Kobiet Krymskotatarskich – 6,5%, Organizacja Ana Urt – 5,8%, Krymskotatarskie Centrum Młodzieży i Partia Islamska – 5,6%, Partia Adalet – 5,5%²². Z kolei w 2007 r. skład Kurultaju został sformowany przy udziale ośmiu organizacji i partii krymskotatarskich (Adalet, Avdet, Azatliq, Organizacja Krymskotatarskiego Ruchu Narodowego, Związek Krymskotatarskich Pracowników Oświaty Maarifçi, Liga Kobiet Krymskotatarskich, Krymskotatarskie Centrum Młodzieży, Milliyy haq)²³.

²⁰ *Tamże.*

²¹ *Курултай і вибори: традиційні позиціонування*, Research Update УНЦІПА, 19 XI 2011, [online] <http://www.ucipr.kiev.ua/publications/kurultai-i-vibori-traditciini-pozitcionuvannia>, 17 V 2013.

²² *Tamże.*

²³ Ю. Тищенко, *Суспільно-політичні процеси в АР Крим...*, s. 39.

Krymskotatarskie organizacje uczestniczące w wyborach do Kurułtaju w latach 2001-2013 możemy umownie podzielić na cztery główne kategorie:

- organizacje o charakterze oświatowym;
- organizacje i stowarzyszenia młodzieżowe;
- organizacje i ruchy działające na rzecz rozwiązania kwestii ziemskiej;
- organizacje i ruchy o charakterze społeczno-politycznym.

Wśród organizacji o charakterze oświatowym jedną z najaktywniejszych i najliczniejszych jest Związek Krymskotatarskich Pracowników Oświaty Maarifçi. Struktura ta działa na Krymie od 1996 r., a jej niekwestionowaną liderką jest Safure Kadżametowa. Siłą związku jest również rozbudowana sieć filii, które funkcjonują na terenie całego półwyspu. Struktura ta od samego początku za główny element własnego programu uznaje rozwój języka ojczystego i piśmiennictwa krymskotatarskiego. Organizacja wydaje własne czasopismo „Maarif işleri” („Sprawy Oświatowe”), gazetę „Tasil” („Oświata”) oraz pomoce do nauki języka krymskotatarskiego²⁴.

Wśród organizacji i stowarzyszeń o charakterze młodzieżowym warto wymienić działające od 1995 r. Krymskotatarskie Centrum Młodzieży które stara się włączać młodzież tatarską do wszystkich akcji o charakterze kulturalnym i społeczno-politycznym na terenie ARK. W trakcie pierwszej sesji V Kurułtaju (październik 2007 r.) to przedstawiciele Centrum wnieśli do rozpatrzenia *stricte* polityczne propozycje nadania Kurułtajowi statusu parlamentu narodowego i utworzenia narodowego organu sądowego²⁵.

Odnosząc się do tzw. kwestii ziemskiej, w przypadku Tatarów krymskich nie sposób znaleźć organizacji czy stowarzyszenia, które nie wypowiedałyby się na ten temat. Sprawa uzyskiwania działek umożliwiających powrót i osiedlenie się Tatarom krymskim w historycznej ojczyźnie wciąż pozostaje dla tej społeczności bardzo poważnym problemem, który generuje szereg napięć i konfliktów. Rywalizacja o atrakcyjne tereny jest czynnikiem mocno wpływającym na dynamikę procesu społeczno-politycznego na Krymie, a tzw. *samozachwat* (czyli nielegalne zajęcie danego terenu), choć przypisywany wyłącznie Tatarom krymskim, stał się w ostatnich latach jednym z mechanizmów powszechnie wykorzystywanych przez różne grupy na półwyspie²⁶. Wśród struktur krymskotatarskich, które aktywnie bronią praw do ziemi na półwyspie, należy w pierwszej kolejności wskazać organizację Avdet, której przewodzi Dżewdet Ametow. Początkowo był to ruch całkowicie nieformalny, spontanicznie zawiązana grupa Tatarów krymskich wspierająca proces samowolnego zajmowania ziemi. W 2007 r. Avdet zyskał podmiotowość prawną i w skład tej organizacji weszli głównie uczestnicy akcji „polany protestu”²⁷.

²⁴ R. Abliatif, *Krymsko-tatarski...*, s. 6.

²⁵ Ю. Тищенко, *Суспільно-політичні процеси в АР Крим...*, s. 45.

²⁶ Tenże, *Земля розбрату. Політика влади щодо кримських татар залишається суперечливою і непослідовною*, [online] <http://tyzhden.ua/Politics/16893>, 18 V 2013.

²⁷ Р. Хан, *Курінь для раю*, „Український тиждень” 2011, 10 II, [online] <http://tyzhden.ua/Publication/3015>, 18 V 2013.

Przykładem organizacji o charakterze społeczno-politycznym jest Azatlıq. Pierwotnie była to organizacja broniąca Tatarów krymskich sądzonych i skazanych w 2004 r. w związku z wydarzeniami we wsi Symejiz²⁸. W ostatnich latach stał się on główną grupą opozycyjną wobec kierownictwa Medżlisu.

Wszystkie wymienione powyżej organizacje krymskotatarskie działają do dnia dzisiejszego i w sposób fundamentalny określają zakres i charakter emancypacji społeczno-politycznej Tatarów krymskich.

W wyborach 2013 r. o mandat przedstawicielski w Kurultaju rywalizowało czternaście organizacji i partii politycznych. W głosowaniu wzięło udział nieco ponad 90 tys. wyborców krymskotatarskich, czyli ok. 50% uprawnionych do głosowania. Do Kurultaju swoich przedstawicieli wprowadziło siedem organizacji i partii. Liderem rywalizacji wyborczej został ponownie blok Milliyy haq, który zdobył ponad 29 tys. głosów. Dobry wynik uzyskało również stowarzyszenie İnkişaf – 11 861 głosów, oraz Organizacja Krymskotatarskiego Ruchu Narodowego – 8382 głosów. Ponad jedną trzecią wszystkich wybranych stanowią osoby po raz pierwszy zasiadające w Kurultaju²⁹.

Tabela 2. Organizacje i partie uczestniczące w wyborach do Kurultaju (2013)

Nazwa organizacji	Liczba kandydatów	Lider listy	Przedział wiekowy kandydatów
Organizacja Bizim Qırım	10	Abduraman Egiz	22-36
Blok Qardaşlıq-Qarasu – QYM*	15	Remzi Velilyaev	26-55
Organizacja Kureş	28	Seferov Ennan	23-84
Stowarzyszenie İnkişaf	27	Eskender Biljalov	26-77
Organizacja Avdet	6	Mustafa Mauszev	51-61
Qırımtatar Milliyy Areketi Teşkilatı (QMAT)**	22	Erecep Hayredinov	23-75
Blok Milliyy haq	27	Refat Czubarow	27-73
Blok Azatlıq	16	Sinaver Kadirov	43-78
Organizacja Arqadaş	5	Ayder Ismailov	37-64
Związek Maarifçi	10	Safure Kadżametowa	45-75
Qırımtatar kadin kizlar ligasi***	5	Safinar Cemilova	50-65

²⁸ Ю. Тищенко, *Суспільно-політичні процеси в АР Крим...*, s. 48.

²⁹ Глава ЦИК Заир Смедляев рассказал о предварительных итогах выборов делегатов Курултая крымскотатарского народа 6 созыва, Меджлиса крымскотатарского народа, 19 VI 2013, [online] <http://qtmn.org/новости/3054-глава-цик-заир-смедляев-рассказал-о-предварительных-итогах-выборов-делегатов-курултая-крымскотатарского-народа-6-созыва>, 25 VI 2013; Глава ЦИК Заир Смедляев рассказал о предварительных итогах выборов делегатов Курултая крымскотатарского народа 6 созыва, Меджлиса крымскотатарского народа, 19 VI 2013, [online] <http://qtmn.org/новости/3054-глава-цик-заир-смедляев-рассказал-о-предварительных-итогах-выборов-делегатов-курултая-крымскотатарского-народа-6-созыва>, 25 VI 2013.

Nazwa organizacji	Liczba kandydatów	Lider listy	Przedział wiekowy kandydatów
Qırımatar medeniet fondi****	10	Server Kakura	39-62
Organizacija Yaşlar Şurasi	8	Diljaver Akiyev	21-28
Partia Adalet	18	Remzi Iljas	27-74

* Krymskotatarskie Centrum Młodzieży

** Organizacja Krymskotatarskiego Ruchu Narodowego

*** Liga Kobiet Krymskotatarskich

**** Krymskotatarska Fundacja Kultury

Źródło: opracowanie własne na podstawie biuletynów udostępnionych przez Centralną Komisję Wyborczą Kuŕultaju narodu krymskotatarskiego, [online] <http://qtmn.org/центральная-избирательная-комиссия-курултая-крымскотатарского-народа>, 25 VI 2013.

Tabela 3. Podział mandatów w Kuŕultaju, liczba głosów (2013)

	Nazwa organizacji	Liczba mandatów	Liczba głosów
1.	Milliy haq	18	29376
2.	İnkışaf	8	11861
3.	QMAT	6	8382
4.	Kureş	5	6728
5.	Qardaşlıq-Qarasu – QYM	5	6901
6.	Maarifçi	4	4587
7.	Adalet	4	5197

Źródło: Глава ЦИК Заир Смедяев рассказал о предварительных итогах выборов делегатов Курултая крымскотатарского народа 6 созыва, Меджлиса крымскотатарского народа, 19 VI 2013, [online] <http://qtmn.org/новости/3054-глава-цик-заир-смедяев-рассказал-о-предварительных-итогах-выборов-делегатов-курултая-крымскотатарского-народа-6-созыва>, 25 VI 2013.

3. WYBORY DO RADY NAJWYŻSZEJ ARK, WYBORY LOKALNE

Analizując przejawy mobilizacji politycznej Tatarów krymskich w ramach procesu wyborczego do Rady Najwyższej ARK, należy cofnąć się do 1998 r., kiedy to zrezygnowano z odrębnej specjalnej kwoty wyborczej dla Tatarów. W wyborach z 1998 r. Tatarzy krymscy zdołali jednak wysunąć łącznie 70 kandydatów, którzy startowali w 44 okręgach (na 100 istniejących). Co istotne, do Rady Najwyższej ARK nie dostał się wówczas ani jeden przedstawiciel tej społeczności, co potwierdzało ówczesną słabość organizacyjno-financeową środowiska tatarskiego na Krymie. Przyczyn porażki wyborczej dopatrywano się również w fakcie, iż ok. 90 tys. Tatarów krymskich osiadłych już na terytorium ARK nie dysponowało obywatelstwem ukraińskim i prawami wyborczymi. W omawianych wyborach Tatarzy wprowadzili natomiast do rad rejonowych 40 swoich radnych (na 779 miejsc), do rad miejskich o znaczeniu republikańskim –

7 radnych (na 428 miejsc), do rad miejskich o znaczeniu rejonowym – 12 radnych (na 137 miejsc), do rad osad – 32 radnych (na 813 miejsc), do rad wiejskich – 489 (na 4150 miejsc), do rady miejskiej Symferopola – 6 radnych (na 122 miejsca)³⁰.

W wyborach zorganizowanych w 2006 r. na poziomie lokalnym wynik był znacznie lepszy, zwłaszcza gdy wziąć pod uwagę wybory do rad rejonowych i miejskich. Tatarzy krymscy zdołali wprowadzić do rad tych szczebli 137 swoich przedstawicieli. Należy zaznaczyć, iż większość z nich (125 radnych) została wybrana z list wyborczych Ludowego Ruchu Ukrainy. Na poziomie rad osad i rad wiejskich Tatarzy krymscy zdobyli łącznie ponad 900 miejsc³¹. W stosunku do 2002 r. poprawił się również wynik w przypadku liczby przewodniczących rad osad i rad wiejskich. Po wyborach lokalnych w 2006 r. Tatarzy krymscy dysponowali 25 stanowiskami tego szczebla. Łącznie udział Tatarów krymskich w ogólnorepublikańskiej liczbie radnych ukształtował się wówczas na poziomie 15%³².

W wyniku wyborów lokalnych (2010) wspólnota Tatarów krymskich uzyskała 123 miejsca w radach rejonowych i miejskich oraz 859 miejsc w radach osiedli i radach wiejskich³³. Na tym szczeblu najliczniejszą reprezentację Tatarzy krymscy wprowadzili w rejonie biełogorskim, gdzie na 282 miejsca we wszystkich radach uzyskali 109 mandatów. W rejonie bachczysarajskim Tatarzy zdobyli 119 z puli 368 mandatów. Są też rejon, gdzie na najniższym szczeblu Tatarzy nie zdołali wprowadzić ani jednego swojego przedstawiciela – Eupatoria, Kercz, Symferopol³⁴. Warto w tym miejscu podkreślić niezwykle istotną kwestię. Otóż zdecydowana większość kandydatów, którzy uzyskali mandat w radach wyższego szczebla (rejon i miasta), była rekomendowana przez Medżlis Tatarów krymskich oraz medżlisy lokalne. Tatarzy krymscy, którzy startowali z list wyborczych innych partii i organizacji, stanowią w tym przypadku wyraźną mniejszość. Powyższy wynik potwierdza tezę, iż mimo pojawiającej się opozycji Medżlis zachował dominującą pozycję w procesie mobilizacji społeczno-politycznej Tatarów krymskich.

Jak już wcześniej wspomniano, Kurultaj Tatarów krymskich w trakcie wyborów ogólnokrajowych i wyborów na poziomie republikańskim do roku 2014 ściśle współpracował z Ludowym Ruchem Ukrainy (LRU). Dzięki temu kandydaci do Rady Najwyższej ARK startowali z listy wyborczej LRU. Co istotne, byli oni wybierani samodzielnie przez środowisko tatarskie, a sama lista jest zdominowana przez przedstawicieli tejże społeczności. Zwyczajowo dla kandydata zgłaszanego przez struktury partyjne LRU strona tatarska rezerwowała drugie miejsce na liście i dodatkowo kilka miejsc z jej końca. Jest to doskonały przykład współpracy politycznej partii ogólnokrajowej z wybraną grupą etniczną, którą można uznać za jedno z najbardziej stabilnych i zarazem trwałych

³⁰ *Курультай і вибори...*

³¹ *Політична мапа Криму: 2010-2011. Процеси і тенденції*, red. Ю. Тищенко, Сімферополь 2012, s. 50.

³² *Тамże*.

³³ *Тамże*.

³⁴ *Количество избранных депутатов сельских и поселковых советов из числа крымских татар в АР Крым*, Меджлис крымскотатарского народа, [online] <http://qtmn.org/количество-избранных-депутатов-сельских-и-поселковых-советов-из-числа-крымских-татар-в-ар-крым>, 18 V 2013.

porozumień politycznych zawartych na Ukrainie po 1991 r.³⁵ Należy zaznaczyć, iż porozumienie powyższe nie zostało zerwane również po aneksji Krymu przez Rosję.

Tabela 4. Afiliacja wyborcza Tatarów krymskich, którzy uzyskali mandat radnego w radzie rejonowej lub miejskiej w wyborach lokalnych w 2010 r. na terenie ARK

	Afiliacja wyborcza	Procent uzyskanych mandatów
1.	Medżlis	82,11
2.	Partia Regionów Ukrainy	8,9
3.	USDP (Milli Firka)	3,2
4.	Inne partie i organizacje	5,6

Źródło: *Краткий анализ результатов выборов в Крыму*, Меджлиса крымскотатарского народа, [online] http://qtm.org/kratkiy_analiz_rezultatov_vyborov_v_krymu-2, 19 V 2013.

W wyborach do Rady Najwyższej ARK w 2012 r. na listę wyborczą zgłoszoną przez krymskie struktury partyjne Ludowego Ruchu Ukrainy głos oddało łącznie 51 253 wyborców, co stanowi 7,02% ogólnej liczby głosujących. W efekcie do parlamentu republikańskiego Tatarzy krymscy z rekomendacji Kurultaju wprowadzili z listy partyjnej pięciu swoich posłów. W połowie 2013 r. frakcja „Kurultaj – RUCH” w Radzie Najwyższej ARK liczyła czterech deputowanych (Refat Czubarow, Leonid Pilunskij, Remzi Iljasow, Safure Kadżametowa)³⁶. Kandydaci z ramienia LRU rywalizowali o miejsca w parlamencie krymskim także w piętnastu okręgach jednomandatowych, niemniej bez powodzenia. Deputowanymi do Rady Najwyższej ARK z okręgów jednomandatowych zostali natomiast przedstawiciele społeczności tatarskiej lojalni wobec Partii Regionów Ukrainy (Lentun Bezazijew i Edyp Gafarow)³⁷.

4. PRÓBY ROZBICIA JEDNOŚCI POLITYCZNEJ TATARÓW KRYMSKICH

W sierpniu 2010 r. dekretem prezydenckim Wiktor Janukowycz zmienił skład Rady Przedstawicieli Narodu Krymskotatarskiego (RPNK), wprowadzając do niej oprócz przedstawicieli Medżlisu także reprezentantów innych organizacji Tatarów krymskich³⁸.

³⁵ *Угода про політичне співробітництво між Меджлисом кримськотатарського народу та Народним Рухом України*, [online] http://qtm.org/public/images/ckeditor/file/quick-folder/ugoda_pro_pol_tichne_sp_vrob_tnictvo_medzhl_s_ruh.doc, 15 V 2013.

³⁶ *Депутатская фракция „Курултай-Рух”*, Государственный Совет Республики Крым, [online] <http://www.rada.crimea.ua/structure/factions/3>, 15 VII 2013.

³⁷ *Краткий анализ результатов выборов в Крыму*, Меджлиса крымскотатарского народа, [online] http://qtm.org/kratkiy_analiz_rezultatov_vyborov_v_krymu-2, 19 V 2013.

³⁸ *Указ Президента України „Питання Ради представників кримськотатарського народу”*, Склад колегіального органу від, 26 VIII 2010, [online] <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/873/2010>, 20 V 2013.

Oficjalnie decyzję tę uzasadniano koniecznością poszerzenia reprezentacji społeczności krymskiej w kluczowym dla niej organie doradczo-konsultacyjnym. Tym samym wyraźnie zasugerowano, iż Medżlis nie może być postrzegany jako jedyna reprezentacja Tatarów krymskich. Dodatkowo, w dekrete prezydenckim znalazł się zapis, że to głowa państwa ustala skład rady, choć do tej pory była to wyłączna kompetencja Medżlisu. W okresie, kiedy z ramienia Partii Regionów, która całkowicie zdominowała współcześnie krymską scenę polityczną, funkcję premiera rządu ARK pełnił Wasyl Dżarty, RPNK praktycznie nie funkcjonowała. Już wtedy kierownictwo Medżlisu Tatarów krymskich zwracało uwagę, iż od 2010 r. na Krymie widać coraz wyraźniejszą tendencję do marginalizacji środowisk tatarskich. O próbach rozbicia ruchu krymskotatarskiego i dwuznacznej postawie władz ukraińskich Mustafa Dżemilew mówił w trakcie swojego wystąpienia na forum Parlamentu Europejskiego w marcu 2010 r.³⁹

Tabela 5. Relacja liczby wyborców głosujących na kandydatów do RN ARK rekomendowanych przez Kurultaj do liczby wyborców głosujących na kandydatów Milli Firka (organizacji opozycyjnej wobec Medżlisu)

	Kandydaci rekomendowani przez Kurultaj	Kandydaci Milli Firka
Liczba głosów	51 000	7 200

Źródło: *Краткий анализ результатов выборов в Крыму, Меджлиса крымскотатарского народа*, [online] http://qtm.org/kratkiy_analiz_rezultatov_vyborov_v_krymu-2, 19 V 2013.

Po nominacji na stanowisko premiera ARK Anatolija Mohylowa w listopadzie 2011 r. władze autonomii zaczęły oficjalnie wspierać działalność opozycyjnych wobec Medżlisu struktur krymskotatarskich. W okresie wcześniejszym Mohyłow kierował krymskimi siłami MSW, które w 2007 r. z jego rozkazu przeprowadziły na górze Aj-Petri jedną z największych we współczesnej historii Krymu akcji pacyfikacyjnych wobec Tatarów⁴⁰. Z kolei w 2008 r. Mohyłow opublikował w gazecie „Krymska Prawda” artykuł, w którym usprawiedliwiał politykę deportacyjną władz sowieckich, a Tatarów krymskich określił mianem *popleczników Adolfa Hitlera*⁴¹. Zważywszy na powyższy kontekst, nie powinien dziwić fakt, iż nominacja Mohylowa na stanowisko premiera ARK była dla Medżlisu i środowisk tatarskich skupionych wokół Kurultaju prawdziwym szokiem.

W okresie 2011-2013 władze ARK starały się marginalizować wpływ Medżlisu na półwyspie, promując dwie organizacje tatarskie lojalne wobec partii rządzącej. Pierwszą z nich jest ruch Milli Firka (MF), który działa na Krymie od 2006 r. i swoją nazwą nawiązuje bezpośrednio do historii Narodowej Partii Tatarskiej istniejącej na półwyspie

³⁹ Доклад председателя Меджлиса крымскотатарского народа в Европарламенте. Брюссель, 17 марта 2010 г., Avdet, 17 III 2010, [online] <http://www.avdet.org/node/1138>, 20 V 2013.

⁴⁰ М. Семена, Чого чекають у Криму від Могильова?, „День” 2011, 9 XI, [online] <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/chogo-chekayut-u-krimu-vid-mogilova>, 20 V 2013.

⁴¹ У Криму хочуть порушити справу проти нового голови МВС, „Українська правда” 2010, 12 III, [online] <http://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4857067/>, 20 V 2013.

w czasie I wojny światowej. Co interesujące, w swych założeniach programowych Milli Firka jest zdecydowanie bardziej radykalna niż Medżlis Tatarów krymskich. Pięć celów strategicznych w programie MF to:

- budowa na Krymie państwa tatarskiego;
- zachowanie jedności i integralności narodu krymskotatarskiego;
- stworzenie narodowej przestrzeni informacyjnej i efektywnego systemu wspierającego odrodzenie języka, obyczajów, kultury i wartości duchowych;
- integracja narodu krymskotatarskiego z innymi narodami tureckimi w oparciu o zasady wiary islamskiej;
- zabezpieczenie ładu obywatelskiego i wzajemnej tolerancji między narodami zamieszkującymi półwysp⁴².

Drugą organizacją, która do końca 2013 r. cieszyła się poparciem władz krymskich, był, również ostentacyjnie opozycyjny wobec Medżlisu, Sebat⁴³. Organizacja ta została formalnie powołana do życia w maju 2011 r. przez grupę byłych aktywistów krymskotatarskich wywodzących się z Avdetu. Rozłam w strukturach Avdetu spowodowany był nawiązaniem oficjalnej współpracy przez tę organizację z Medżlisem Tatarów krymskich. Według działaczy, którzy utworzyli Sebat, to właśnie ich organizacja broniła praw Tatarów krymskich do ziemi poprzez wsparcie informacyjne udzielane uczestnikom akcji „polany protestu”. Paradoks polega jednak na tym, iż Sebat ogłosił jednocześnie moratorium na prowadzenie wszelkich akcji protestacyjnych związanych z kwestią ziemską. Jako główny cel swojej działalności Sebat podawał współpracę z władzami republikańskimi w ramach konstruktywnego dialogu prowadzącego do rozwiązania kwestii ziemskiej. Należy podkreślić, iż zarówno Milli Firka, jak i Sebat prowadziły aktywną akcję dezawuuującą Medżlis i jego liderów. Jednym z jej przejawów była kampania informacyjna na temat tzw. dzemilewszczyzny, w ramach której dotychczasowi liderzy Medżlisu oskarżani są o porzucenie ideałów ruchu krymskotatarskiego i działanie na szkodę społeczności tatarskiej.

5. TATARZY WOBEC ANEKSJI KRYMU

W reakcji na wydarzenia na Krymie z 29 marca 2014 r. Tatarzy zwołali nadzwyczajne posiedzenie Kurultaju, na którym próbowano wypracować stanowisko społeczności tatarskiej wobec faktu zajęcia półwyspu przez Rosję i włączenia Krymu do struktur państwowych Federacji Rosyjskiej. W trakcie obrad podjęto decyzję, zgodnie z którą Tatarzy będą dążyć do utworzenia na Krymie narodowo-terytorialnej autonomii Tatarów krymskich. Postulat ten nie został jednak skonkretyzowany w formie szczegółowego planu. Jak stwierdził lider Medżlisu Czubarow, decyzja Kurultaju jest przede

⁴² Тезисы программы национальной организации Милли Фирка, 22 II 2007, [online] <http://www.milli-firka.org/content/F>, 10 V 2013.

⁴³ Ю. Тищенко, *Напередодні 18 травня: криза по-кримськи, що наростає*, „Українська правда” 2013, 17 V, [online] <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/05/17/6989171/>, 18 V 2013.

wszystkim deklaracją podkreślającą prawo Tatarów krymskich do samostanowienia i decydowania o własnym losie⁴⁴. Nie sposób zaprzeczyć, iż społeczność tatarska na Krymie nie dysponuje wystarczającym potencjałem, aby ideę autonomii wcielić w życie. Ewentualne referendum w tej sprawie Tatarzy byliby w stanie wygrać jedynie w kilku krymskich powiatach⁴⁵.

Znamienne, iż w marcu 2014 r. wszystkie strony konfliktu krymskiego podjęły starania o pozyskanie przychylności Tatarów krymskich lub zdobycie przynajmniej ich czasowej neutralności. 11 marca kontrolowana przez separatystów Rada Najwyższa Krymu przyjęła postanowienie o gwarancjach prawnych dla narodu krymskotatarskiego, które przewidywały m.in. wzmocnienie statusu języka krymskotatarskiego i przyznanie Tatarom 20% miejsc we władzach krymskich⁴⁶. W sprawie Tatarów krymskich wypowiedział się również Władimir Putin, który zaoferował społeczności tatarskiej formalną rehabilitację uznającą Tatarów krymskich za jeden z narodów represjonowanych w epoce stalinowskiej. Przed referendum krymskim doszło również do rozmowy telefonicznej między prezydentem FR a liderem społeczności tatarskiej na Krymie Mustafą Dżemilewem, w której trakcie Władimir Putin zadeklarował, iż Rosja będzie chronić społeczność tatarską na półwyspie.

Mimo tych zapewnień Tatarzy krymscy zbojkotowali referendum przeprowadzone na Krymie 16 marca 2014 r. Według danych udostępnionych przez Refata Czubarowa w głosowaniu wzięło udział nie więcej niż tysiąc Tatarów, czyli ok. 0,5% ogólnej liczby uprawnionych spośród Tatarów krymskich⁴⁷. Niejako w odpowiedzi na formalno-prawne zachęty płynące ze strony Rosji pod adresem Tatarów parlament ukraiński przyjął 21 marca uchwałę, w której Ukraina po raz pierwszy w historii uznała oficjalnie Kurułtaj i Medżlis za organy reprezentujące *de iure* naród krymskotatarski. Marcowy Kurułtaj niepotępił co prawda wprost rosyjskiej aneksji Krymu, niemniej Medżlis Tatarów krymskich nie uznał umowy, na mocy której półwysep został włączony w skład Federacji Rosyjskiej. Zgodnie z deklaracjami zastępcy przewodniczącego Medżlisu Narimana Dżeliala, Tatarzy opowiedzieli się za utrzymaniem integralności terytorialnej Ukrainy i pozostawieniem Krymu w składzie państwa ukraińskiego⁴⁸. Trudno jednak oczekiwać, iż stanowisko powyższe nie zostanie skorygowane w dłuższej perspektywie czasowej.

⁴⁴ В. Самар, *Рефат Чубаров: „Ласкаво просимо до кримського гетто!”*, ZN.ua, 21 III 2014, [online] http://gazeta.dt.ua/internal/refat-chubarov-laskavo-prosimo-do-krimського-getto-_.html, 25 IV 2014.

⁴⁵ T.A. Olszański, *Tatarzy krymscy szukają porozumienia z Moskwą*, Analizy OSW, 2 IV 2014, [online] <http://www.osw.waw.pl/print/22013>, 25 IV 2014.

⁴⁶ *О гарантиях восстановления прав крымскотатарского народа и его интеграции в крымское сообщество*, Государственный Совет Республики Крым, [online] http://www.rada.crimea.ua/news/11_03_2014_2, 25 IV 2014.

⁴⁷ *На референдумі у Криму проголосували лише 0,5% кримських татар*, ZN.ua, 17 III 2014, [online] http://dt.ua/UKRAINE/na-referendumi-u-krimu-progolosuvali-lishe-0-5-krimskih-tatar-139823_.html, 25 IV 2014.

⁴⁸ *Меджліс не визнає „договору з Росією”, але закликає співвітчизників до спокою*, Радіо Свобода, 18 III 2014, [online] <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25301484.html>, 25 IV 2014.

PODSUMOWANIE

Reasumując, należy stwierdzić, iż współcześnie ruch krymskotatarski stoi przed dwoma fundamentalnymi wyzwaniami. Z jednej strony jest to niewątpliwe konieczność utrzymania jedności narodowej, która od dziesięcioleci stanowiła jeden z fundamentów życia i działalności tej grupy etnicznej. Z drugiej zaś strony liderzy Tatarów krymskich, w tym kierownictwo Medżlisu i Kurultaju, rozumieją, iż poparcie społeczności tatarskiej nie jest dane raz na zawsze. Krytyka pod adresem Medżlisu ze strony władz republikańskich i opozycyjnych wobec Kurultaju organizacji krymskotatarskich jak na razie nie osłabiła znacząco ani samego Medżlisu, ani Kurultaju. Aneksja Krymu i gwałtowny wzrost poczucia zagrożenia wśród społeczności tatarskiej wzmocniły w sposób wyraźny solidaryzm wewnątrz tatarski. Nie sposób dziś jednak odpowiedzieć na pytanie, jak włączenie Krymu w skład Federacji Rosyjskiej wpłynie na proces emancypacji społeczno-politycznej Tatarów krymskich. Kwestie te będą zapewne przedmiotem wielu kolejnych analiz i opracowań naukowych poświęconych rozwojowi sytuacji wewnętrznej na Krymie po 2014 r.

BIBLIOGRAFIA

- Abliatif R., *Krymsko-tatarski ruch obywatelski: etapy rozwoju*, przeł. P. Jarosz, „Kultura Enter” 2013, nr 52, [online] <http://kulturaenter.pl/krymsko-tatarski-ruch-obywatelski/2013/03>.
- Хан Р., *Курінь для раю*, „Український тиждень” 2007, 14 XII, [online] <http://tyzhden.ua/Publication/3015>.
- Chazbijewicz S., *Tatarzy krymscy w procesie rozpadu ZSRR. Techniki walki opozycyjnej oraz współpraca z opozycją rosyjską w ramach ruchu Komitetu Helsińskiego*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 2: *Wspólnota Niepodległych Państw*, red. M. Smoleń, M. Lubina, Kraków 2011, *Rosja. Wczoraj, Dziś i Jutro*, 3.
- Чубаров Е., *Курултай кримськотатарського народу: витоки і скликання національного з'їзду, Меджлиса кримськотатарського народу*, [online] <http://qtm.org.ua/загальна-інформація-про-курултай>.
- Депутатская фракция „Курултай-Рух”, Государственный Совет Республики Крым, [online] <http://www.rada.crimea.ua/structure/factions/3>.
- До Партії регіонів увійшла ще одна партія, Корреспондент.net, 20 XII 2005, [online] <http://ua.korrespondent.net/ukraine/264391-do-partiyi-regioniv-uvijshla-shche-odna-partiya>.
- Доклад председателя Меджлиса крымскотатарского народа в Европарламенте. Брюссель, 17 марта 2010 г., Avdet, 17 III 2010, [online] <http://www.avdet.org/node/1138>.
- Джемілев більше не хоче бути головою Меджлісу, „Українська правда” 2011, 8 XI, [online] <http://www.pravda.com.ua/news/2011/11/8/6738336/>.
- Глава ЦИК Заир Смедяев рассказал о предварительных итогах выборов делегатов Курултая крымскотатарского народа 6 созыва, Меджлиса крымскотатарского народа, 19 VI 2013, [online] <http://qtm.org/новости/3054-глава-цик-заир-смедяев-рассказал-о->

- предварительных-итогах-выборов-делегатов-курутая-крымскотатарского-народа-6-созыва.
- Юрченко Н., *Опозиція та меджліс співпрацюватимуть на виборах*, Укринформ, 27 VII 2012, [online] http://www.ukrinform.ua/ukr/news/opozitsiya_ta_medglis_spivpratsyuvatimut_na_viborah_1744665.
- Kęsek R., *Słowianie wobec Tatarów krymskich. Przemiany społeczno-polityczne na terenie Autonomicznej Republiki Krymu w XXI wieku*, [w:] *Międzycywilizacyjny dialog w świecie słowiańskim w XX i XXI wieku. Historia, religia, kultura, polityka*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2012, Societas, 42.
- Количество избранных депутатов сельских и поселковых советов из числа крымских татар в АР Крым, Меджлис крымскотатарского народа, [online] <http://qtm.org/количество-избранных-депутатов-сельских-и-поселковых-советов-из-числа-крымских-татар-в-ар-крым>.
- Краткий анализ результатов выборов в Крыму, Меджлис крымскотатарского народа, [online] http://qtm.org/kratkiy_analiz_rezultatov_vyborov_v_krymu-2.
- Курултай і вибори: традиційні позиціонування, Research Update УНЦПД, 19 XI 2011, [online] <http://www.ucpr.kiev.ua/publications/kurultai-i-vibori-traditsiini-pozitcionuvannia>.
- Литвиненко О., *Національне питання як політичний інструмент: деякі приклади українського життя*, ZN.ua, 23 IV 2004, [online] http://gazeta.dt.ua/POLITICS/natsionalne_pitannya_yak_politichniy_instrument_deyaki_prikлади_z_ukrayinskogo_zhittya.html.
- Меджліс не визнає „договору з Росією”, але закликає співвітчизників до спокою, Радіо Свобода, 18 III 2014, [online] <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25301484.html>.
- На референдумі у Криму проголосували лише 0,5% кримських татар, ZN.ua, 17 III 2014, [online] http://dt.ua/UKRAINE/na-referendumi-u-krimu-progolosuvali-lishe-0-5-krimskih-tatar-139823_.html.
- О гарантиях восстановления прав крымскотатарского народа и его интеграции в крымское сообщество, Государственный Совет Республики Крым, [online] http://www.rada.cri-meia.ua/news/11_03_2014_2.
- Olszański T.A., *Tatarzy krymscy szukają porozumienia z Moskwą*, Analizy OSW, 2 IV 2014, [online] <http://www.osw.waw.pl/print/22013>.
- Політична мапа Криму: 2010-2011. Процеси і тенденції, ред. Ю. Тищенко, Сімферополь 2012.
- Положение о Меджлисе крымскотатарского народа, [online] http://qtm.org/public/images/ckeditor/file/quick-folder/polozhenie_o_medzhlise_krymskotatarskogo_naroda.doc.
- Положение „О выборах делегатов Курултая крымскотатарского народа”, Меджлис крымскотатарского народа, [online] <http://qtm.org/положение-о-выборах-делегатов-курутая-крымскотатарского-народа>.
- Про кількість та склад населення України за підсумками. Всеукраїнського перепису населення 2001 року, [online] <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.
- Розпад Радянського Союзу. Усна Історія Незалежної України – 1988-1991, Відео Архів – Автори: Гевко Гевко Маргарита та Сіверс Сара, Мустафа Джемільов, Інтерв'юер: Микола Вересень, 14 VI 1996, [online] <http://oralhistory.org.ua/interview-ua/476>.

- Самар В., Рефат Чубаров: „Ласкаво просимо до кримського гетто!”, ZN.ua, 21 III 2014, [online] http://gazeta.dt.ua/internal/refat-chubarov-laskavo-prosimo-do-krimського-getto-_.html.
- Семена М., *Чого чекають у Криму від Могильова?*, „День” 2011, 9 XI, [online] <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/chogo-chekayut-u-krimu-vid-mogilova>.
- Сергачкова К., *Муштафа Джемільєв: Нічого доброго не чекаємо. Вони діятимуть з кримськими татарами, як в 18 столітті*, „Українська правда” 2014, 23 IV, [online] <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/04/23/7023383/>.
- Тезиси программы национальной организации Милли Фирка*, 22 II 2007, [online] <http://www.milli-firka.org/content/F>.
- Тищенко Ю., *Напередодні 18 травня: криза по-кримськи, що наростає*, „Українська правда” 2013, 17 V, [online] <http://www.pravda.com.ua/articles/2013/05/17/6989171/>.
- Тищенко Ю., *Суспільно-політичні процеси в АР Крим: основні тенденції*, Київ 2008.
- Тищенко Ю., *Земля розбрату. Політика влади щодо кримських татар залишається суперечливою і непослідовною*, „Український тиждень” 2011, 10 II, [online] <http://tyzhden.ua/Politics/16893>.
- У Криму хочуть порушити справу проти нового голови МВС*, „Українська правда” 2010, 12 III, [online] <http://www.pravda.com.ua/news/2010/03/12/4857067/>.
- Угода про політичне співробітництво між Меджлісом кримськотатарського народу та Народним Рухом України*, [online] http://qtm.org/public/images/ckeditor/file/quick-folder/ugoda_pro_pol_tichne_sp_vrob_tnictvo_medzhl_s_ruh.doc.
- Указ Президента України „Про Положення про Раду представників кримськотатарського народу”*, Положення від, 7 IV 2000, [online] <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/573/2000>.
- Указ Президента України „Питання Ради представників кримськотатарського народу”*, Склад колегіального органу, 26 VIII 2010, [online] <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/873/2010>.
- Закон України „Про статус кримськотатарського народу”*, Центру інформації та документації кримських татар, [online] <http://cidct.info/uk/studii/7/13.html>.

Dr Rafał KESEK – politolog, ukrainoznawca, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pracownik Katedry Ukrainoznawstwa na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ. Jego zainteresowania badawcze obejmują politykę zagraniczną Ukrainy, historię społeczno-polityczną Ukrainy po 1991 r. oraz geografę gospodarczą tego państwa.